

EMLÉKEZÉS BRASSAIRÓL.*)

Tegnap múlt éppen egy negyed százada, hogy Brassai bácsi, nekünk unitáriusoknak örök dicsőségünk és büszkeségünk a kolozsvári vörös kereszt kórházban 1897. június 24-én meghalt. Azt hiszem, nem véték sem társaságunk törvényei és szelleme, sem m. t. hallgatóim érzelmei ellen, ha a rendelkezésemre bocsátott időt arra használom fel, hogy emlékezetét felujítsam s meg vagyok győződve, hogy éppen szellemében és intentioi szerint járok el tisztelői ama körének, amely sírköve felállítását után emlékezetét ébren tartani lüzte ki feladatául akkor, mikor évenkénti megemlékezéssel óhajotta a Brassai név kultuszát szolgálni. Azonkívül engem, a kolozsvári unitárius kollégium jelenlegi igazgatóját, melynek ő nagyhirű tanára, később pedagogarchája volt, szinte hivatalos kötelességérzet sarkal, hogy a közgyűlésen áldozzam az első magyar tanári kör megalkotójának, a Dávid F. E. első elnökének.

Gondolkozván arról, hogy mit mondjak róla, akiről — éppen ma egy negyedszázada — a M. T. Akadémia elnöke azt mondta, hogy „Brassai Sámuelünk nem lesz több“, mint unitárius ember és tanár mélyen érzem dicsőségét és súlyát annak az Isten kegyelméből való sosznak, hogy a Gondviselés őt nekünk adta. Mert Brassai nekünk örök dicsőségünk és büszkeségünk, de egyszersmind áldozat és terhes örökség, neve örök emlékeztető arra a súlyos teherre, amely a magyar kultúra fejlesztésében és terjesztésében ránk — az ő örököseire — szállt.

A múlt század negyvenes évei óta a kollégium tanügyének éltető, mozgató, soha nem nyugvó reformáló szelleme. Első nagyjelentőségű kezdeményezése, hogy az anyanyelvet tegye a tanítás nyelvévé. A gondolat nem az ő elméjéből pattant ki, benne volt már a közszellem reformáló áramlatában. De a kivitel ereje, lendülete az övé. Az iskola lassan cammogott a maga konzervatív útján mindennapi dolgai közepette;

* Felolvasás az U. I. T.-nak Dicsőszentmártonban 1922. júl. 25-én tartott vándorgyűlésén.

a plága vígan csattogott a latin syntaxis ellen vétők s az érintkezés közben magyar szót használók tenyerében, mikor ő kikel az idejét mult természetellenesség ellen s kiadja a jel-szót: nem a magyar szót kell üldözni, hanem a magyar nyelv szelleme ellen vétőket. Az iskola ősoktól örökölt, hibákkal telt, ócska jegyzeteből tanít. Ő mindjárt működése első idejében belátja ez állapot tarthatatlanságát, nekifekszik a tankönyvirásnak s egymásután adja a tanulók kezébe az ő mindig eredeti, egész valóját visszatükröző s legkülönbözőbb tárgyú könyveit. Észreveszi, hogy a földrajz tanításához nincsenek térképek. Ki ütődött meg ezen abban az időben? Senki más csak ő. S ki tartaná lehetőnek ma az ilyen tanítást? Senki Brassai agitál, bizottságot szervez, Németországba küldi s nemsokára térképekről tanítják a földrajzot Erdélyszerte. Észreveszi a tanári közszellem s a céltudatos egységes tanítói eljárás teljes hiányát. Ahány tanár, annyiféle az eljárás. Szélsőségekben mozgó: vagy elmaradott, ósdi, rég kitaposott mesgyéken járó, szellemtelen és szellemölő; vagy új, szertelen, szabályokat nem ismerő és nem tűrő. Megalakítja az első tanári kört egész Magyarországon és élénk tanügyi vitákat és megbeszéléseket tartanak, melyektől hangosak lesznek a Nemzeti Társalkodó és Vasárnapi Ujság hasábjai. De mindezt egy jól képzett, színvonalon álló, tenni vágyástól buzgó tanártól el lehet várni.

Nem is erről az oldaláról akarom én emlékezetét felújítani „az utolsó magyar polyhistornak.” Arról akarnék valamit mondani, hogyan él előttem Brassai alakja, azt szeretném fejteni, mi az, ami a negyed századdal belőle nem halt meg, nem mult el, hanem ma is él.

Ha hírnevének okát keresem, tekintetem Sokratesz alakjára bukkan. Nem volt ő egyetlen tudománynak sem olyan megalkotója, mint Platon és Aristoteles a filozófiának, Linné a növénylannak, Newton a mechanikának, Bacon az induktív kutatási módszernek, Leibnitz az optimizmus világszemléletének, Mayer az energia megmaradása elvének. Ő ezekkel együtt nem nevezhető, egyenlő mértékkel nem mérhető. Mégis a 19. sz. magyar tudományosságának történetében nincs jelentősebb mozzanat, melyben nevét ne kellene említeni, vagy neve fel nem említése hiányt ne jelentene. Brassai éppen szellemi ereje szétforgácsolása, éppen polyhistorsága miatt nem alkotott standard-műveket, melyek nevét egy tudomány történetében örökre halhatatlanná tették volna. Sokratesznek írott műve egyáltalában nem maradt ránk s mégis egyike az emberiség legnagyobb

tanítóinak. Csak hálás tanítványa Platon rajzolt róla egy örökre halhatatlan képet, amely az ő klasszikus alakját lelkünkben élővé teszi. Már külső alakjában feltűnik a hasonlóság. Sokratesz elhanyagolt külsejével amint Athanae piacán reggelenként megjelen s nem törődve házsártos felesége kiszólásaival és a mindennap gondjaival oktatja az ifjúságot, amely tisztelettel és báméskodva, de fiatal csintalansággal és neveltelenséggel röhögve is furcsaságain körülötte tolong, Brassainak hasonlóképpen nem szalonokba való condraköpenyes hosszú, szikár, agglegényes alakját juttatja eszünkbe, amint a Monostor utcán és Főtéren keresztül nem törődve a tömeg furcsáló fejcsóválásaival és bíráló megjegyzéseivel dolga után megy. Sokrates tömsi alakja, széles arca, szétnyomott lapos orrával, gondozatlan bozontos szakállával, messzire kiülő vastag szemöldökével kortársainak a Silenos lárváját juttatja eszébe, amely rut arc alatt fenkölt szellemet és nemesen érző lelket takar. Brassai hórihorgas alakja, mely a tudós botanizálás kedvteléseiben a népek a Prikulics alakját juttatja eszébe nem emlékeztet Sokrates alakjára?

Mi tartja fenn Sokrates emlékezetét? Mi teszi őt az embe, riség egyik legnagyobb tanítójává, mikor semmi írása sem maradt ránk? Kétségtelenül az ő nagy, az ő páratlan és utolérhetetlen nevelő személyisége, amint Platon Apológiájában megjelenik előttünk. Az ő abszolút önzellensége, és nemes lelke, amely mindig csak ad, mindig csak fényt, világosságot, jószágot terjeszt, senkivel szemben semmi igénye és követelése nincs. Öröme, élethivatása, lényege az adás, a felvilágosítás, a tudás közlése, a helyes utra terelés. S mindezzel szemben még a bölcs ember nevét sem fogadja el. Boldog, ha hallgatják, boldog, ha embertársait meggyőzhette a jóról, az erényről, felvilágosíthatta az igazságról. És a szerénységnek és az igénytelenségnek az a módja, ahogyan ezt teszi. Az a leereszkedő, a hallgató lelkéhez és értelméhez alkalmazkodó, az a kérdésekkel elemző, a tudatlanságot pőrre velkőztető módszer, ahogyan tanított: nem vesszük-e észre Brassai tanító módjának hasonlatosságait?

Brassai nem a piacon tanít. A tudományos élet képe az ő korában más formát mutat. Sokratesz korában az egyetemi ifjúság és felnőttek képzése a piacon történik. Brassai korában csak részben az egyetemen (a tud. egyetem csak 1872-ben nyílt meg), nagy részben átterelődött az irodalom berkeibe s az előszóval való tanítás irott szóval való tanítássá változott. S ha Athenae agoráján nem volt nevezetesebb alkalom, ahol

Sokrates nem lett volna jelen mindenkitől ismert jellegzetes alakjával, tanításaival, a magyar irodalom 19. századi berkeiben viszont nem volt egy zúg, egy kérdés, ahol Brassait ne látnók kritikai boncoló, felvilágosító fejtegetéseivel, kulturát fejlesztő és terjesztő előadásaiival. Miként Sokrates inkább elemez, szálakra bont és világosít, mint teremt és alkot; úgy Brassai is erősebb a kritikában s amint Sokrates nem tudja békésen elhallgatni kortársai üres fecsegéseit és nyegleségeit: úgy Brassai is élesen és kiméretlenül boncolja azokat a logikátlanságokat és bombasztikus egyetemesítéseket, melyek új tanításoknak kellő megnevezése és emésztése folytán keletkeznek. S ha valakinek, Brassainak bizonyára megvolt a jogosultsága ahhoz, hogy törvényt üljön, kritikát gyakoroljon, mert a 19. század végéig nincs az emberi szellem evolutiojának számbavehető területe, a fejlődésnek olyan távlata, amelyet az ő csodálatos „észgépe“ Ricardotól és Montesquieutól Széchenyin, Kanton, Fichten, Büchner—Vogt—Moleschotton, Comteon, Darwinon és Fechneren keresztül meg ne járt, el ne sajátított volna. Egy időben ír közgazdasági felvilágosító cikkeket, fejtegeti a takarékpénztárak jelentőségét, ír a kisdedek számvetéséről vagy a regény esztetikájáról, földrajz tanításról, botanikai kérdésekről s ugyanakkor ír latin, francia és német nyelvtanokat, logikai kézikönyvet, harcol a Mentovich-meghonosította materializmussal, ismerteti Darwin tanításainak igazi lényegét. Szóval az ismereteknek nagyon messze eső területein mozog nemcsak otthonos biztonsággal, hanem kora tudományos színvonalát meghaladó alapossággal. Természetes, hogy szellemének ez a páratlan extensitása rovására ment az elmélyedő intensitásnak. Ez az extensitás volt egyik oka annak az általános csodálatnak, amelyet szelleme monstruozitása kortársai részéről kiváltott. De egyben forrása is — a mind jobban lábrakapó szaktudományi képzés korában — annak a gunyolódó, lekicsinylő hangnak, amely szintén nem egyszer érte a „mindent tudó“ s mindent jobban tudni akaró Brassait.

Úgy él tehát lelkemben Brassai képe, mint Sokrates, az emberiség tanító mestere, vagy mint Melanchton, a praceptor Germaniae, vagy egy Apácai Cseri, vagy Comenius. Ez az, amiért az ő neve nekünk nemcsak büszkeségünk, hanem kicsinységünket, gyengeségünket mindig tudatunkba hozó súlyos teher és elkötelezés is.

Horatius büszkén mondotta magáról, hogy nem hal meg egészen. Vajjon Brassai meghalt-e egészen? Van-e olyan gondolata, olyan tanítása, ami ma egy negyed század múlva is giazság, meg nem haladott tanítás?

Ennek a kérdésnek a fejtegetése kissé elvontabb, unalmasabb területekre vezet, de nem térhetünk ki előle. Tartozunk Brassai szellemének azzal, hogy a világ elébe tárjuk azt, amit ő a világnak adott s ez hálátlanul észre sem vett. És itt a magyar tudományosság történelének egy igen szomorú és lehangoló jelenségével találkozunk. Azzal, hogy itthon termelt gondolatokat észre sem vesznek, míg külföldről ugyanazt a gondolatot, mint ujat, mint felfedezést át nem ültették a magyar irodalomba.

Egy néhány példa megvilágosítja a mondottakat. Brassai 1832-ben írt egy eszthetikai értekezést a gyönyörűségről, amelyet szépművek szemlélete kelt bennünk. A Nemzeti Társalkodóban jelent meg. Senki — talán az egy Gyulaít kivéve — észre nem vette, hogy minő eredeti, senki által nem állított, egész rendszer kifejtésére alkalmas tételek foglaltatnak benne. Ő maga annyira tudta értékét, hogy a 80-as években újból kiadta németül. Ámde 1866-ban a híres Fechnernek egy eszthetikája jelent meg, egy nagyfokos könyv, amelynek most már általánosan elfogadott alaptétele az, amit Brassai 1832-ben kimondott, hogy a szép forrása tulajdonképpen nem a műben magában van, hanem az élvező alanyban s a szépmű által ébresztelt lelki tevékenységek „tevellésében”. És 6 évvel ezelőtt 1916-ban Jánosi Béla a m. t. akadémia eszthetika-történetírója is végre valahára észreveszi, hogy Brassai „egész sor fontos gondolatot szólaltatott meg nálunk először” s ez alapon „az eszthetikának új és egészséges fejlődését lehetett volna biztosítani”; de teszi hozzá lemondóan: „eredeti észjárásáról tanuskodó, értékes fejtegetései, azt mondhatjuk, nyomtalanul hangzottak el”. Vagy lássunk egy más példát.

Brassai ír 1837-ben szintén a Nemzeti Társalkodóban egy értekezést a nyelvtanulásról. Itt senki sem veszi észre. 1884-ben Meltzl biztatására kiadja újból az Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapokban németül. Ebben az időben Németországban egész reform-mozgalom indul a nyelvtanítás érdekében. Vietor kiadja híres munkáját: *Der Sprachunterricht muss umkehren*. És csodák csodája. A német filologus Brassaira mint tekintélyre hivatkozik, idéz cikkéből. És a német Vietor nyomán aki szerint „Brassai volt az első, aki Gouin módszerével a németeket megismertette” és közvetítésével nagy későre magyar nyelvészek is megismerik Brassait és halála után fel is fedezik. Kaiblinger, Philip Kálmán, Bartos Fülöp modern nyelvek tanításával foglalkozó jó nevű nyelvészek megállapítják, hogy „mi magyarok vezethetnénk a nyelvtanítás kérdései-

ben, ha mestereinket (értsd: Brassait) jobban megbecsültük volna". Brassai fontos újítása az, hogy a betűnél fontosabbnak tartja a hangot; hirdeti már rég — amire ma mások is rájöttek — hogy az idegen kiejtést hazai betűkkel nem lehet ábrázolni; hirdeti az összefüggésből való szótanulást, „mit a külföldről az utolsó évtizedben oly szépen a magunkévá tettünk, nem is sejtve, hogy hiszen ez a miénk". A nyelvtannak induktív alapokra fektetése, hogy t. i. a formákat nem kész paradigmákban adja a tanuló elé érthetetlen heroglifekben, hanem a mondatbeli értelmükből kiindulva egyenként tanítjuk meg, ez a legmélyrehatóbb, legtermékenyebb reform az egész modern nyelvpedagógiában — ez szintén Brassai gondolata. Bartos meg 10 évvel ezelőtt így ír róla: „Ez az értekezés 1837-ből való és most is csupa aktualitás" s ma a direkt módszer idejében „ujra hozzá fordulhatunk utbaigazításért". Kaiblinger a méltó elkeseredés hangján szól a káros nemtörődömégről, mellyel a magyar filológiai és pedagógiai irodalom Brassaival szemben viselkedett s felhívja azokat, akik a módszer javításán fáradoznak, hogy vegyék még ma is alapul Brassai ez értekezéseit, melyeknek tartalma távolról sincs kimerítve.

Brassai írt a többek között egy *Okszerű Vezér* c. német nyelvtant. Nincs a tudomány történetében példa arra, hogy elmélet és gyakorlat olyan szépen, olyan sohasem hibázó következetességgel egyezett volna, mint ebben a könyvben. Akkor, amikor az iskolában még a régi jó dohos Donatus egyedül uralkodott, ő „egy tudományosan átgondolt és gyönyörűen felépített" könyvet ír, amely számtalan kiadást ért meg. Hallgatóim közül lesznek olyanok, akik tanulták ezt a könyvet s jókat nevetettek eredetiségein és furcsaságain. Hogy is lehessen gyermekésszel megérteni s nem nevetni azon, hogy ebben a mondatban: tegnap egy esernyőt vettem, tegnap az alany. Vagy ebben: egy esernyőt vettem tegnap, egy esernyőt az alany. Vagy ebben: vettem tegnap egy esernyőt, vettem az alany? Hiszen ez merőben ellenkezik a magyarnyelvi órán tanult ismereteinkkel. És Brassai után jó későre jó egy német tudós, Gabelentz nevű, felfedezi azt, amit Brassai jóval előtte már hirdetett, elnevezi pszichológiai alanynak s a világ tapsol neki és Brassai prioritását senki sem ismeri életében; halála után azomban már megállapították Brassai tanításának lélektani megalapozását s ma elismerik, hogy nincs senki, aki a magyar nyelv szeltemébe, a magyar nemzet lelkébe oly mélyen és oly tisztán beletekintett volna, mint ő.

Brassainak kedves tudománya pályája elejétől végig a *módszertan*. Mikor az Ollendorf módszerét bírálja s a magáéval szembeállítja, nem kis önérzettel mondja: „Magyar Ollendorf sok lehet, de *Ingyen tanító francia nyelvmester* (ez a címe francia nyelvtanának) csak egy van, miután módszere kirekesztő sajátom“. És ezért mondja őt Felméri, a nagy magyar pedagógus, az első magyar methodologusnak. Ez teljes mértékben helyt áll ma is. Autodidakta volt a szó jó értelmében, mint nagy szellemi rokona, Sokrates, kiről szintén írva van, hogy többet tanult a befelé néző, elmélyedő elmélkedésekből és az emberekkel, a legkülönbözőbb állásúakkal való érintkezésből, mint az iskolában. Brassait atyja s később a saját józan esze vezette a tanulásban. És tanulás volt egész hosszú élete. Világi szórakozásra nem fecsérelte pénzét, idejét és egészségét. Lehetetlen volt, — mint maga is mondja — hogy a tanítás és tanulás módszeres titkaiba meglehetősen mély betekintést ne nyerjen. Ehhez járult alapos filozófiai és lélektani tudása s ezért állítjuk, hogy módszertani alapelvének — *a keveset, jól és lassan* elvének igazsága örök, nem mulékény, mert a gyermeki lélek adottságából folyó, azzal számoló olyan törvény, melyet sem a tudomány, sem az élet soha megcáfolni nem fog. Ennek a kérdésnek részletes fejtegetése száraz szakkérdések útvezetőibe vezetne s azért nem foglalkozom bővebben vele.

Még csak egy néhány szót méltóztassanak megengedni róla, a filozófusról. Logikáját az ötvenes években az akadémia megkoszorúzta s a hivatalos bírálat „hézagpótlónak“; a korabeli sajtó irodalmunkban megkülönböztetett helyet elfoglalónak, újnak mondja, amely nem jár külföldi gondolkodók járószerűségén, hanem saját lábán. De mikor filozófiai világnézetét akarjuk értékelni, *igazi pozitív filozófiájára* gondolunk, melyet Comte-al s az ő magyar követőivel szemben önt rendszerbe. A filozófia fordultát állapítja meg a 80-as években s valóban a filozófiai gondolkodás történetében lehetetlen észre nem venni valami olyanféle fordulatot, amit Sokrates idejében, mikor az érdeklődés a természet kérdéseiről az emberre terelődött; a 80-as években az ész, az öntudat lett a filozófia centrális kérdése. „Vagyok és tudom, hogy vagyok“, ez az alapja az összes bizonyítandó igazságoknak. Böhm, a legnagyobb magyar filozófus elme, mondja erről, hogy ez alaptétel Brassai oly meggyőzően vezette le, hogy nehéz ellene küzdeni is, cáfolni pedig lehetetlen. S mikor Brassai folytatásokban megjelenő cikkében azt mondja, hogy csak úgy fogja folytatni,

ha észrevételek nyilvánulnak rá. mert fél az agyonhallgatástól, Böhm így felel rá: „Egy Brassai cikke nyom nélkül el nem tűnhetik. Oly önálló gondolkodású férfi, milyennek Brassait már csak a logikájából is mindenki ismeri, nem írhat cikket, mely nyom nélkül eltűnnék és ha a jelenben nem is élvezné Brassai gyümölcsét, mint jó gazda, a jövő számára ültet s az le fogja róni irányában a hála és elismerés köteles adóját“. Igaza volt-e Böhmnek, mikor a jövő hálájáról biztosította?

A nagy emberek sorsa ebben a tekintetben mostoha. Sokratesz maga a megtestesült igénytelenség, jóság és alázatosság, aki soha senkinek nem ártott, aki maga volt az önzetlenség, kénytelen kiüríteni a méregpoharat. Az a justizmord, amit az atheni törvényszék vele szemben elkövetett, még ma is a világ egyik legérthetlenebb és legigazságtalanabb ítélete, amelyet semmi módon megérteni, elfogadhatóvá tenni nem lehet.

Ime, Brassainál is ismétlődik ez a szellemi justizmord.

Mikor Sokratesz a méregpoharat kiinni készül, egy 70 éves, gyönyörű élet alkonyán az élet és halál problémáiról beszélget barátaival, kik vigasztalni köréje gyültek és bíráival, akiktől így bucsuzik: „én halni indulok, ti élni; de hogy melyikünk indul jobb cél felé, az mindenki előtt titok, kivéve egyedül az Istent“. Brassai, aki majdnem egy évszázadon keresztül nemzetének tanítója volt, akiben a magyar genius teremtő erejének dicsősége és fénye ragyogott fel, aki nekünk örök büszkeségünk, majdnem háromnegyed évszázadra terjedő irodalmi munkásságát filozófiai kérdések fejtegetésével nyilja meg s élete utolsó napjain a kolozsvári vöröskereszt kórház betegágyán a júniusi nap lehanyatló sugarainál szintén bölcséleti kérdéseken elmélkedik s barátaitól az Isten, lélek, halhatatlanság örök problémáival búcsuzik.

Sokratesz halálán Athenae közvéleménye megdöbbsent. A méregpohár után Athenae szívébe belenyilallott a méltatlankodás érzése, de már késő volt, a méreg már elvégezte a magáét. Brassai halála után az országos gyász és fájdalom hangjába — kissé későbbben bántó és rikító dissonantia vegyül. Babits Mihály, a nyugatosok híres költője, Brassai pályáját „céljavesztett életnek“, hibás körben forgó elpazarolt erőnek mondja. Kérdem m. t. hallgatóimat, céljavesztett élet-e az, amely világokat gyujtott az elmékben és olyan igazságokat termelt és szórt szét a világba, mint Brassai?

Legyen áldott emlékezte s szelleme lebegjen áldólag és termékenyítőleg munkánk és életünk felett!

DR. GÁL KELEMEN.

ANGOL ÉS AMERIKAI UNITÁRIUS HITELVEK.

Azt hiszem, nem lesz fölösleges munka, ha minél gyakrabban és mélyebben beletekinthetünk angol és amerikai hitestvéreink vallásos életébe. Erre ők nagyon is rászolgáltak azzal a testvéries szeretettel és gondoskodással, melyet velünk szemben sokszor gyakoroltak és most éppen oly szemelláthatóan gyakorolnak.

A hála és a szeretet szempontja ez. Van azonban még egy másik szempont is, ami az angolok és az amerikaiak felé vonz. Ez a gyakorlati szempont. A világon sehol sem tapasztalható az a tisztult vallásos világnézet, mint az angolul beszélő népek között. Mindkét szempont egyformán fölhívja az irántok való érdeklődést.

Ez alkalommal két jellemző füzetecskét fordítok le, melyeket a Brit és külföldi unitárius társulat adott ki. Mindkettő jellemző foglalatja az unitárius világnézetnek, az utóbbi talán még inkább, mint az első.

I. Kérdések és feleletek a mi unitárius hitünkről, társaságunkról és szervezetünkről.

1. Mi a vallás, melyet mi hiszünk?

Mi Jézussal azt hisszük, hogy a gyakorlati vallás az Isten és emberszeretben van összefoglalva.

2. Mi a mi erős hitünk?

Az Isten atya volta, az emberek testvérisége, Jézus vezérsége s az emberiségnek folytonos, örök haladása.

3. Alkotunk tehát mi hitvallásokat?

Nem; mi ápoljuk hitünket, de nem akarjuk másokra tukmálni, mint tekintély alapján álló dogmákat. Mindenkit szívesen látunk vallásos társulatunkban, akik — ha tőlünk különböző hitet vallanak is — rokonszenveznek szellemi eszményeinkkel és gyakorlati céljainkkal.

4. Miért vagyunk mi szabadelvűek a vallásban?

A következő alapelvek megtartásáért:

a) Az ész és lelkiismeret szabadsága a módszerünk a vallásban — a tekintély, vagy hagyomány helyett;

b) A mi szellemünk a legvilágosabb társaság a vallásban — a szertartásosság helyett;

c) A jellem a vezérezme a vallásban — nem a hitvallás.

5. Hány egyházunk van az Egyesült királyságban?

Háromszázhetven egyházközségünk, körülbelül annyi lelkésszel. Ezek az egyházközségek magok kormányozzák mago-